

Bestuur:

Voorzitter : R. Kloosterboer, Rijksstraatweg 5, Wilp
Secretaris : A.J. Fransen, v.d. Duyn v. Maesdamstraat 84, Twello
Wvd. secretaris : R. de Wilde, Deventerweg 22, Gietelo
Penningmeester : A.J. Bessels, Enkweg Ja,, Nijbroek
Archivaris : H.T. ten Hove, Tuinstraat 24, Voorst
Leden : Mevr. M. Dulack-Klaaysen, Rijksstraatweg 139, Twello
L.W. Jeswiet, Esterbrinkweg 6, Gorssel
J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, Terwolde
Redactie : M.J. ten Hove, Voorst
J. Lubberts, Terwolde
A.H. Rengersen, Nijbroek
Redactie-adres : J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, Terwolde
tel. 05717 - 7é0

Nog steeds houdt de redactie-commissie zich gaarne aanbevolen voor kopie van leden voor de volgende uitgave(n).

-o-o-o-o-o-o-o-o-

IN MEMORIAM; J. VHEDENBERG.

Onlangs overleed de heer J. Vredenberg, oud-hoofd van een openbare school in de gemeente Haaksbergen.

Hij werd geboren in Terwolde op de boerderij "De Ziele". Die staat aan het begin van de Terwoldse weterring. Het huis, in oude staat bewaard, is nu niet meer als boerderij in gebruik.

Als onderwijzer in Twente kreeg hij al spoedig veel belangstelling voor land en volk van Twente. Later ging zijn interesse ook uit naar zijn eigen geboortestreek.

In kranten en tijdschriften publiceerde hij veel van wat hij op zijn speurtochten in archieven en kerkboeken, over het verleden vond. In het bijzonder van de oude boerderijen en andere oude gebouwen in Terwolde en Nijbroek wist hij veel te vertellen. Ook over landbouw, veeteelt en bedijking in vroegere eeuwen schreef hij lezenswaardige artikelen.

Dit werk over zijn geboortestreek is gebundeld in een boek net als titel: "Geschiedenis van Terwolde en Nijbroek¹¹* Dit boek is helaas niet in de handel verkrijgbaar. In het boek handelt het o.a. over marken, leenmannen en richters.

Het gaat ook over erven, hoeven en katersteden enz. Tevens heeft hij een boekje geschreven over de kerkelijke geschiedenis van Wilp.

Met zijn als hobby beoefende levenswerk heeft hij veel medemensen vreugde geschonken en belangstelling gewekt, vooral voor het verleden van het platteland.

J.W. Wolters.

-o-o-o-o-o-o-o-o-

LEDENADMINISTRATIE EN SECRETARIAAT.

De ledenadministratie berust bij de secretaris p/a v.d. Duyn v. Maesdamstraat 84, 7391 VP Twello, tel. 05712 - 2887. Nieuwe leden kunnen zich hier melden.

De contributie als lid van de oudheidkundige kring bedraagt:

gewone leden	fl. 15,-- per jaar
A.O.W. en jeugdleden	fl. 7,50 per jaar

Dit bedrag kan gestort worden op:

Rabobank Twello nr. 36.28.09.267 ten name van de oudheidkundige kring Voorst, het gironummer van de Rabobank Twello is 879796.

Indien u verhuist, wilt u dan uw nieuwe adres aan de secretaris doen toekomen.

-o-o-o-o-o-o-o-o-

NIEUWE LEDEN.

Onze vereniging blijft gelukkig groeien. In de loop van dit jaar zijn we de honderd reeds overschreden. Do laatste tijd zijn er weer een tiental bijgekomen. Het bestuur hoopt, dat zij zich spoedig in ons midden zullen thuisvoelen.

-o-o-o-o-ö-o-o-o-o-

GESLAAGDE EXPOSITIES IN DE BIBLIOTHEEK IN TWELLO.

Onze Oudheidkundige Kring is het nieuwe winterseizoen gestart met een tweetal exposities in de Openbare Bibliotheek in Twello. In een drietal ruime vitrines, werd in twee achtereenvolgende tentoonstellingen, verschillende facetten getoond met betrekking tot oudheidkundige voorwerpen. De exposities trokken veel belangstelling vooral ook van de jeugd.

Bodemvondsten, archiefstukken en oude gebruiksvoorwerpen.

Deze tentoonstelling werd in september gehouden. Vooral de vitrine met archeologische vondsten uit de gemeente Voorst trok veel belangstelling. Te zien was o.a. een kogelpot uit de 12e eeuw, de inmiddels vermaarde vuistbijl daterend vermoedelijk ± 2000 jaar voor Chr., gevonden nabij het pand van do heer Kuis in het centrum van Twello, Sieburgers aardewerk uit de 13e - 15e eeuw, enzovoorts. Ook de vitrine met de oude gebruiksvoorwerpen, trok belangstelling. Bij de vitrine met de archiefstukken konden de puzzelaars van het oude schrift aan hun trekken komen. Aan de hand van een wedstrijdformulier moesten de laatste regels oud schrift ontcijferd worden, betrekking hebbende op de zeer lange titulatuur van de welbekende heerser Karel V. Dit manuscript berust in het Rijksarchief van Gelderland te Arnhem, onderdeel archief Staten Kwartier van Zutphen, register met ordonnanties e.d. voor de kanselarij, 1547 - 1622.

Historische Kinderboeken.

Deze expositie werd in oktober gehouden. De kinderboekenweek heeft het kinderboek in het middelpunt van de belangstelling geplaatst. De overzichtstentoonstelling over de geschiedenis en de ontwikkeling van het kinderboek vormde, voor wie meer over dit onderwerp wilde weten, ongetwijfeld een grote informatiebron.

Deze expositie bevatte uit partikulier bezit bijeengebrachte boekwerken. Voor degene die thuis nog eens wat neer over dit onderwerp wilde nalezen, was een stencil samengesteld. Bestudering van het kinderboek vereist enige kennis omtrent spellingsregels, schrijvers en stromingen. Veel kinderboeken van voor 1900 zijn vertalingen van buitenlandse werken.

Veelal waren deze boeken oorspronkelijk helemaal niet voor kinderen geschreven. Enkele voorbeelden hiervan zijn: de sprookjes van Andersen, Daniël Defoe met zijn Robinscn Crusoé, Alleen op de wereld van Hector Malot en de negerhut van oom Tom door Harriët Beecher-Stowe.

"Jantje zag eens"

Bij de stromingen, binnen welk kader de auteurs hun werk het licht deden zien, kan men vier hoofdrichtingen onderscheiden. De bekendste is hoogstwaarschijnlijk de moraliserende lektuur (tot ongeveer 1870), Bekende voorbeelden: "Jantje zag eens pruimen hangen" van van Alphen en de "Brave Hendrik". Andere stromingen zijn de beschouwelijke lektuur, de demoraliserende lektuur en de zondagschool lektuur. Op de tentoonstelling kon men van genoemde stromingen goede voorbeelden zien. Het initiatief is ongetwijfeld, voor herhaling vatbaar.

-o-o-o-o-o-o-o-o-

VEEL BELANGSTELLING VOOR INFORMATIE-AVOND
IN WILP OVER MONUMENTEN.

On donderdagavond 9 oktober j.l. hield onze Oudheidkundige Kring in het dorpshuis De Pompe te Wilp een dia- en voorlichtingsavond over monumenten in de gemeente Voorst. Het brtrof net name dia's over bouwwerken van monumentale aard uit de periode ± 1850 - ± 1914, die een karakteristiek vormen voor het landschap in de gemeente Voorst en die nog niet op de monumentenlijst voorkomen. De noodzaak tot behoud en het eventueel deskundig verbouwen van deze categorie bouwwerken wordt steeds meer aktueel, nu steeds meer sprake is van afbraak, verbouw en slecht restaureren van deze bouwwereken, zoals boerderijen, karakteristieke schuren en dergelijke.

De inleiding werd op een boeiende wijze verzorgd door de heer Mooibroek, secretaris/deskundige van de Gelderse Monumentencommissie van het Gelders Genootschap. Na de pauze werd aan het publiek in de goed gevulde zaal gelegenheid gegeven tot vragen stellen en discussie. Van deze gelegenheid werd goed gebruik gemaakt. Ter sprake kwam onder andere de vraag, hoe een en ander gefinanciëerd moet worden en de suggestie tot het instellen van een gemeentelijke monumentencommissie.

Het rijk probeert de gemeenten te interesseren voor een gemeentelijk monumentenbeleid, aldus de heer Mooibroek. Wil men hiertoe overgaan dan is het wenselijk dat de gemeenteraad eerst een monumentenverordening instelt. Verschillende gemeenten, zoals bijvoorbeeld Apeldoorn, zijn hiertoe reeds overgegaan. Een monumentencommissie zou een adviserende taak kunnen krijgen met betrekking tot verbouwing van karakteristieke panden.

Het is dus de taak van de gemeenteraad om zich uit te spreken over een monumentenverordening. De gemeente Voorst kent reeds een subsidie-regeling voor herstel van rieten daken op boerderijen. De heer Mooibroek bracht op duidelijke wijze zijn gedachten naar voren. Hopelijk zullen zijn ideeën een vervolg in de gemeente Voorst kunnen krijgen.

De door de heer Mooibroek getoonde dia-serie gaf duidelijke voorbeelden van geslaagde en minder geslaagde manieren van verbouw, opknappen en schilderen van oude panden.

De heer Mooibroek voerde zijn toehoorders mee op een rondreis door de gemeente Voorst aan de hand van dia's. Het bleek dat de gemeente Voorst naast de 70 á 80 objecten die reeds op de monumentenlijst staan nog heel wat moois te bieden heeft aan karakteristieke panden uit de 19e en begin 20e eeuw.

Voorts bleek, dat veel details aan huizen, die van onvervangbare ambachtelijke oorsprong zijn, momenteel aan het verdwijnen zijn.

Te zien waren o.a. de fraaie kerk en pastorie in Wilp, landhuizen aan de Rijksstraatweg in Twello, de N.H. Kerk in Twello, het fraaie uiterwaardenlandschap rond Terwolde en diverse karakteristieke plekjes in Voorst.

De gemeente Voorst is rijk aan verschillende soorten monumenten, Dit blijkt uit het volgende overzicht.

Overzicht van Monumenten in de gemeente Voorst,
welke geplaatst zijn op de Rijksmonumentenlijst (medio 1979).

BOERDERIJEN.

<u>Plaats:</u>	<u>Datering:</u>	<u>Benaming:</u>	<u>Adres:</u>
Voorst	begin 1800		Deventerweg 44
	1580/90	De Adelaar	Rijksstraatweg 41
	± 1860	Orink	Kerkstraat

<u>Plaats:</u>	<u>Datering:</u>	<u>Benaming</u>	<u>Adres:</u>
	begin 1800	De Rageboomn	Wilhelminaweg 16-18
	18e eeuw	De Keizershof	Keizershofweg 3-5
	166?	Het Hoen	Heenweg 9
	begin 1800	Sinderen	Voorsterklei 9
Wilp	16e eeuw	De Oude Luyne	Rijksstraatweg 5
	1826		Knibbelallee 3
	18e eeuw	De Middelburg	Zandwal 1
	1836	De Oye	Oyseweg 2
Twello	18e eeuw		Schoolstraat 13
	1743	Het Arnhemsgoed	Terwoldseweg 19
	1878	Het Hoendernest	Hazeltweg 4
	1726	Hoeve Wezenveld	Oude Wezeveldseweg 18
Teuge	18e eeuw	"De Zanden"	op het vliegveld
Terwolde	1865	Emstermate	Twelloseweg
	± 1800	Voets Hofstede	Wellinkhofweg 8
	1850	Moolegoed	Wellinkhofweg 12
	18e eeuw	Klein Moolegoed	Wellinkhofweg 10a
	1849	Het Melkleen	Melkleenweg 2
	1860	Lugtemakers	Deventerweg 2-4
	1868	De Middenhof	Molenweg 31
	1853	Het Hof ter Waard	Molenweg 56
	1803	Het Grote Blokhuis	Bandijk 31
	18e eeuw	Kolkestein	Bandijk 35
	1746	Maatakker	Vassenseweg 12
	17e eeuw	Het Avernoorde	Avernoordseweg 9
	1812	(Bluemink)	Wellinkhofweg 14
	18e eeuw	De Grote Beurze	Heegsestraat 14
	17e eeuw	De Kleine Luttekevisch	Kadijk 1
Nijbroek	1882	Bijvank	Middendijk 63

KASTELEN EN BUITENPLAATSEN.

Voorst	16e eeuw	Huize De Poll	Pollaan 5
	± 13e eeuw	Ruïne slot Nijenbeek	Nijenbeekseweg 56
Wilp	± 1865	Huize 't Schol	Wilpsedijk 10
Twello	begin 19e eeuw	Huize ^f t Holthuis	Burg. v.d. Peltzweg 1
	3 ^e kw. 19e eeuw	Huize De Steltenberg	H.W. Iordensweg 90
	± 1800	Huize Noordijk	H.W. Iordensweg 108

<u>Plaats:</u>	<u>Datering:</u>	<u>Benaming:</u>	<u>Adres:</u>
	3e kwart, 19e eeuw	De Witte Brug	Rijksstraatweg 26
	1853	Huize De Hartelaar	Hartelaar 13
	17e eeuw	Huize Hunderen	Hunderenslaan 7
	18e eeuw	Huize Kruisvoorde	Kruisvoorderweg 16

KERKEN, TORENS,

Voorst	± 1400	N.H. Kerk	Schoolstraat 17
	± 1100	Toren	Schoolstraat 17
	1818	R.K. Kerk	Deventerweg 14
Wilp	11e eeuw	N.H. Kerk	Kerkstraat 31
	12e eeuw	Toren	Kerkstraat 31
Twello	14e eeuw	N.H. Kerk	Dorpsstraat 10
	15e eeuw	Toren	Dorpsstraat 10
Terwolde	14e eeuw	N.H. Kerk	Molenweg 2
	14e eeuw	Toren	Molenweg 2
Nijbroek	14e eeuw	N.H. Kerk	Dorpsplein 8
	14e eeuw	Toren	Dorpsplein 8

MOLENS.

Voorst		De Zwaan	Enkweg 42
Klarenbeek	1905	De Hoop	Molenweg 4
Wilp	1736	(De Posterenk)	Molenallee 14
Twello	1898	Molen Havekes	Havekespad 13

WOONHUIZEN e.d.

Voorst	1800	Tolhuis	Rijksstraatweg 34
Wilp	1821	De Smittenberg	Rijksstraatweg 33
	± 1860	N.H. Pastorie	Kerkstraat 33
	1835	Koetshuis	Kerkstraat 17
Twello	1e helft		
	19e eeuw	Hotel van Enter	Dorpsstraat 12
	Begin		
	19e eeuw	Muldershuis	Havekespad 12
+ 1800			Hunderenslaan 10
1871		Gepleisterd gebouwtje	Kerklaan 10

<u>Plaats:</u>	<u>Datering:</u>	<u>Benaming:</u>	<u>Adres:</u>
Terwolde	midden		
	19e eeuw	Poortgebouw Kerkhof	Twelloseweg 2
	1760	H.L. op het hof ten tuin	Twelloseweg 5
	± 1860	Voorm. Pastorie	Dorpsstraat 79
	begin 19e eeuw	(Kasteleijn)	Dorpsstraat 5

VERDEDIGINGSWERKEN EN OVERIGE_a

Klarenbeek	± 1765	Grenspaal 't Loo	De Kar 1
	18e eeuw	Grenspaal 't Loo	Henkenburgweg
	18e eeuw	Grenspaal 't Loo	Henkenburgweg
Wilp	18e eeuw	3 IJsselbatterijen	Wilpse Klei
De Vecht/ Terwolde	1570	Hagelkruis	bij Avernoordseweg 9

-o-o-o-o-o-o-o-o-

DE OUDHEIDKUNDIGE KRING EN DE STRUCTUURSCHETS TWELLO.

Onlangs heeft het gemeentebestuur van Voorst de structuurschets voor het dorp Twello gepubliceerd. In deze structuurschets worden mogelijkheden aangegeven hoe de toekomstige woningbouw voor Twello met name in de periode 1985 - 2000 zal kunnen plaatsvinden.

Het gemeentebestuur heeft in november j.l. een informatieavond in gebouw "Irene" gehouden, waarbij de plannen nader werden toegelicht. De belangstelling was zo groot dat men besloot in december opnieuw een avond te beleggen over dit onderwerp. Het gemeentebestuur heeft eveneens een verkeersonderzoek laten instellen naar de verkeersknelpunten in Twello.

In de structuurschets worden een 13-tal mogelijke lokaties - geschikte plaatsen voor woningbouw - opgesomd. De verdere woningbouw zou kunnen plaatsvinden aan de hand van een tweetal alternatieve "modellen", waaruit te zijner tijd de gemeenteraad een keuze moet maken. Bij het "model" "Kerkwijk" zal de nadruk meer op woningbouw aan de zuidwest kant van Twello komen te liggen. Bij het model dörp in het landschap" zal de nadruk iets meer op de oostkant komen te liggen, waarbij de nieuwe wijken iets meer evenwichtig om het centrum komen te liggen.

Het gemeentebestuur denkt in genoemde periode zo'n 1500 a 1600 woningen te moeten bouwen, omdat de woningnood zoals bekend nog groot is in de gemeente Voorst. Twello zou verder moeten uitgroeien tot ± 15.000 inwoners, de gehele gemeente Voorst heeft op dit moment ruim 23.000 inwoners.

De Historische Buitenplaatsen.

Zoals bekend hebben de historische buitenplaatsen het dorp Twello door de jaren heen een eigen karakter gegeven. Er zijn er nu nog zo'n 15 van over. Enkele zijn in de loop der jaren afgebroken en verdwenen, van sommige is alleen nog enkele stukjes bos over. Ook thans wordt het aanzien van Twello nog in belangrijke mate bepaald door deze buitenplaatsen en hun vaak parkachtige of bosachtige omgeving, dit geldt met name voor de noord- en oostkant van het dorp. Gezien dit gegeven meent het bestuur van de oudheidkundige kring dat het karakter van Twello door de verdere uitbreiding van de woningvoorraad bij uitvoering van het ontwikkelingsmodel "Kerkwijk" het best bewaard zal blijven.

Het gebied Basselt.

Helaas is in zowel het model "Kerkwijk" als in het model "dorp in het landschap" nieuwe woningbouw gepland ten noorden van de Rijksstraatweg. Het gemeentebestuur heeft hiervoor verschillende argumenten. Eén ervan is, dat bij uitvoering van die plannen meer kans is op realisatie van verkeerstechnische voorzieningen op de (zeer drukke) Rijksstraatweg. Te denken valt hierbij aan verkeerslichten. Het is echter wel jammer dat hiervoor woningbouw nodig is in o.a. het gebied "de Basselt". Dit gebied wordt begrensd door de Basseltlaan, Kruisvoorderweg, Hunderenslaan en Rijksstraatweg. Het is een bijzonder fraai landschap dat men in dit gebied aantreft. Dit komt onder meer tot uitdrukking in de aanwezigheid van zandwegen, houtwallen en stukjes bos, afgewissels door hoger gelegen landbouwgrond.

Het gebied hoeft voor een gedeelte destijds behoord tot de buitenplaats Basselt, reeds genoemd in de 17e eeuw en afgebroken in 1904. De meer oostelijke kant behoort tot de buitenplaats Hunderen.

Het is te hopen dat dit fraaie geboed behouden kan worden of anders zo min mogelijk beschadigd zal worden.

A.J. Fransen

DE DOERVAART.

In het archief van de stad Zutphen berust een stuk, gedateerd 16 december 1480, welke behelst een officiële kennisgeving van burgemeesters, schepenen en raad van Zutphen, gericht aan enkele bekende aanvoerders en kopstukken van de anti Bourgondische partij in Gelre, waaronder Herman ten Goeye, hoofdman in de Doerfaert, welke inhield dat de burgers van Groningen op grond van een bestand, gesloten met de bisschop van Munster vrije doortocht hebben. Wie was nu deze Herman ten Goeye en waar lag de sterkte genaamd de Doerfaert, waarvan hij hoofdman was?

Herman ten of van den 'Goeye was lid van een oud geslacht, dat reeds vroeg schepenen aan de stad Zutphen had geleverd. Een Arnoldus in het midden van de 14e eeuw en Arnt aan het begin van de 15e eeuw. Toch behoorden de ten Goeye's niet tot de stedelijke handelslieden, maar tot de aanzienlijken uit de omgeving der stad waarmee ze zich dan ook nauw verbonden voelden. Hun wapenschild, dat naast een halve vlucht een half ankerkruis vertoont, wijst daarop.

In 143e bezweert en bezegelt een Herman ten Gooeye met vele andere "knechte en de onderstaten des lants van Veluwen" het verbond tussen ridderschap en steden der vier kwartieren van Gelre en een Robert ten Goeeye, waarschijnlijk zijn zoon, maar zeker de vader van eerder genoemde hoofdman, verschijnt in de jaren '60 van de 15e eeuw op het toneel van de Veluwe. Hij is gegoed in Voorst, in het bijzonder onder de buurtschap Gietel, waar hij het Meyerinck en andere leengoederen van de abdij van PrUm bezit. Hij treedt er op als gerichtsmen en wordt herhaaldelijk vermeld in de overrentmeestersrekeningen van Zutphen.

De stad Zutphen en omgeving bevond zich in deze jaren in volslagen oorlogstoestand. In 1457 was men begonnen met de bouw van de zware Borgonientoren, welke er nu nog staat en in 1465 werd ook de Saltpoort tot een zware verdedigingstoren verbouwd. Het hertogdom Gelre bevindt zich dan ook midden in de worsteling met Bourgondië waarvan de eerste periode in 1473 wordt afgesloten met de gedwongen huldiging en aanvaarding van Karel de Stoute als landheer.

Een ring van bolwerken en blokhuisen was om de stad opgetrokken: aan de Baeckerbrug ten zuiden van de stad, aan de Emperbrugge en aan de Kyeffdijck, beide aan de Veluwse kant van de IJsel. Dit waren zware omgrachte houten versterkingen, met hamei en "tochbrug", die permanent bemand waren. Ook de Nijenbeek had een Zutphense bezetting, stroom en molens werden bewaakt en op de toegangswegen "zonnebloemen" gehangen.

Daarbij komt nog dat een gedeelte of de gehele weerbare burgerij onder aanvoering van twee schepenen als "hoiftheren", vele malen per jaar met de huurtroepen en de stedelijke en St. Antonis schutters ter heervaart togen, hetgeen een zware belasting voor de economie van de stad betekende. In dit geheel speelt nu ook Robert ten Goey, vooral in de jaren 1466 en 1468 een rol. Hoewel in de stedelijke bronnen nergens zo genoemd, was hij waarschijnlijk pender of schout van Voorst. De stadsboden brengen hem vele malen brieven van het stadsbestuur en treffen hem soms in Twello, Wilp, Noord Empe of Terwolde, soms op het huis De Poll onder Voorst en enkele malen ook "in dat bolwerck an die Doervaert". De Laatste maal op 30 september 1468 kont de boodschapper te laat: "op denselven dach doe gegraven wart".

Zekerheid over het ontstaan van het bolwerk do Doervaert geven do stedelijke rekeningen van Zutphen niet, maar men mag aannemen dat de versterking op last van de stad was opgetrokken, daar ze ook het gezag hierover voerde, in ieder geval dateert de eerste vermelding van 1467 en moet toen al hebben bestaan.

Van 1473 tot 1477 onder het bewind van Karel de Stoute is er even rust in deze streken maar onmiddellijk na de dood van de Bourgondiër breken de vijandelijkheden weer los. Zutphen is in de volgende vier jaren een centrum van verzet; de Graafschap erkent Hendrik van Schwartzburg, bisschop van Munster, als pandheer en beschermer, naar die kan ook geen hulp geven. Ook de Veluwe steden en edelen steunen de wettige landsheer, de jonge hertog Karel, en wanneer in 1478 Arnhem door de heer van Egmond weer voor Bourgondië bezet wordt, wijken de heer Wijnaut van Arnhem en zijn medestanders naar de Veluwe en Zutphen uit.

De versterking aan de Doervaert is in deze dagen een belangrijk steunpunt voor de nationale partij. Blijkens de Overrentmeestersrekeningen van Zutphen is er een intensief contact met het bolwerk. Bevelhebber is er nu Herman van den Ghoj Robertszoon, pender of schout van Voorst; ook Goossen die Heyden. lid van een eveneens in Voorst gegoed en zeer anti-Bourgondisch geslacht verblijft er af en toe.

De bezetting van het bolwerk hoort vanuit Zutphen bevoorraad en beqapend te worden, zoals blijkt uit brieven van de hoofdman, aan de heer Wijnaut in Hattem en de stad Zutphen, waarin hij klaagt, zakken meel bij de molenaars in de omgeving in beslag te hebben genomen en de knechten "betalt wilden weesen ende ick lijder van mi selven des geen macht en heb te betalen".

Vooral in de jaren 1479 en 1480 "op die tijt doe men voir Waegenongen toich" om te trachten het beleg voor die stad te breken is het "bloickhuess in die Doirfairt" een opslagplaats van levensmiddelen en Wapens. Er was voor de Zutphenaren een belangrijke reden on hun heervaarten tegen de omsingeling van Wageningen te richten, want een belangrijk contingent Zutphenaren behoorde tot de verdedigers der stad. In 1479 trokken alle weerbare mannen en in 1480 te helft van de weerbare bevolking ter heervaart om Wageningen te ontzetten. Het mocht echter niet baten. De Heer Wijnaut en de Veluwse steden knopen onderhandelingen met de Bourgondiërs aan, waarmee Zutphen het dan ook oneens is, als zij er van verneemt: "welke dedinge ons seer swaer bevelt ende nyet en behaecht. Ende wilt u nyet verthien (laten varen) ende nyet verlaeren geven".

Op 8 augustus 1480 wordt Wageningen overgegeven.

In januari 1481 is de Doervaert voor het laatst in het nieuws als Herman den Gyo, "schout to Upvoirst, op die Doirfoirt synde", gewaarschuwd wordt door de ritmeester Derick van Ryntlo en andere legeraanvoerders, dat Arnhem een aanval op de sterkte beraamde, maar tegelijk delen zij hem mede dat ook zij noodgedwongen een bestand met de Bourgondische partij hadden gesloten. In juli van datzelfde jaar volgend dan de laatst overgeblevenen: het Land van Zutphen, de steden Hattem en Elburg, heer Wijnaut van Arnhem en de overige "tottnderen van Veluwen" en "ballongen van Arnhem", waaronder ook Herman then Goye, onderwerpen zich aan Maximiliaan en Maria van Bourgondië. Daarmee is blijkbaar ook de rol van het blokhuiz in de Doervaert uitgespeeld. Ook als hertog Karel de strijd net de Bourgondiër weer aanbindt en Herman then Goey in dienst van de hertog optreedt als onderdorst en drost van Veluwe (in 1508 en 1509) en Robert van den Goy (Hermanszoon?) in dezelfde jaren als schout van Voorst, wordt de Doervaert niet neer genoemd.

Uit al deze gegevens blijkt dat de Doervaert aan een belangrijke verkeersweg moet hebben gelegen.

Bekijken we nu het kaartje op de omslag ven do Kronyck, dan vinden we de Doervaert, waar nu Klarenbeek ligt, tussen de Elsbos en het Loenenseveen, aan de weg die van Deventer via Loenen en Terlet naar Arnhem loopt. Het gaat dus on de grote handelsweg van Deventer en noordelijker gelegen steden welke over de Veluwe naar het zuiden voerde. Oude 16e eeuwse kaarten plaatsen soms de naan Doerfoirt bij een beek op de Veluwe in de buurt van Beekbergen. Bedoeld wordt dan de Beekbergsebeek, maar een veel aannemelijker oplossing geeft de kaart van Nicolaas van Geelkerken (1639), welke de naam Doervaert plaatst bij de kruising van de noord-zuid handelsroute met de Beekbergsebeek.

Stellig moet de Doervaert een voorde (doorwaadbare plaats) in de oude loop van de beek zijn geweest. Dat deze voorde een strategisch punt noest zijn in de Gelders-Bourgondische oorlog is duidelijk.

Al blijkt de versterking na deze roerige tijden verdwenen te zijn, de naam Doervaert is blijven bestaan. Ook in latere archiefbronnen wordt de plaats als belangrijk verkeerspunt nog herhaaldelijk genoemd. In het begin van de 17e eeuw blijkt de weg er zo slecht, dat hij bijna onbruikbaar is. Het Hof klaagt daar over in brieven aan de schout van Apeldoorn (in 1612) en aan de landdrost van Veluwe (in 1629). In een brief van januari 1629 schrijft het Hof uit Arnhem aan de drost Sweder van Apeldoorn over de abominabele toestand van de "wech ofte deurvaert tuschen Deventer ende dese stat in 't Scholtampt van Apeldoorn", die te voet niet te gebruiken is "of die luiden moeten sich van hoesen ende schoenen ontbloeten". De drost antwoordt, dat het herstel van de weg, zodat die te voet en te paard en wagen weer kan worden gebruikt, zal moeten wachten tot dat de winter voorbij is.

Vermeldingen uit de 18e eeuw bevestigen dat de Doorvaart gelegen is binnen de palen van de heerlijkheid het Loo en het schoutambt Apeldoorn. Er staat dan een herberg mogelijk de Zweep aan de kruising: de weert aen den Deurvaer". Jan van Till ontvangt ten laste van het schoutambt Apeldoorn in 1718 betaling voor te zijnen huize gemaakte verteringen. De voorde blijkt omstreeks 1740 door een brug te zijn vervangen, waarvoor in 1743 en latere jaren kosten tot herstel worden gemaakt. Men kan gevoeglijk aannemen dat de brug dateert van 1733. In dat jaar namelijk op 26 maart, werd aan Teunis Jansen Pluim vergunning verleend een kopermolen nu Krepel te stichten op de Beekbergse beek, waarvoor de loop aanzienlijk gewijzigd werd. De oude bedding moet men iets zuidelijker zoeken en bleef over als het Verloren Beekje. Dus ook de voorde zal iets ten zuiden van de tegenwoordige brug in de weg naar Loenen gezocht moeten worden. Men zal er echter niets dan de naam vinden, want nog steeds heet de omgeving van de brug: De Doorvaart!

De noordwaarts voerende weg wordt door het ambt Voorst onderhouden: de schout Cornelis van Haastenburg beurt in 1738 een bedrag van 90 gulden "voor zijn bemoeiingen met het maken van de weg door het Gietels Veld naar de Deurvaard".

Briev'n va Gradus Struuk'nkamp.

Van 't heui'n disse maond hadd'n Hannus en ik zon dös êkreg'n, daw' nao den "Dostig'n Jager" ging'n- um iets te gebrukk'n. An 't schap ston een groot'n, zwatte neger af te geev'n op ons mooie darp. He kwan - zei e - uut de Steets. De huuz'n waar'n daor vuile hoger as in Kneuterdarp, de mens'n rieker, de vrouwluu schierder en de manluu starker.

"Dat nèm 'k niet va oe" zeo Hannus, die zich al wat heilig maakt'n. De neger zei, datte de beroemde bokser Mahomed Slaolens was en niet Tégnêsprôk'n wilde word'n. Toen grinz'n ê een betj'n en hè vold'n een riksaolder dubbel tuss'n doem en wiesvingcr. "Ach man!" zei Hannus weer kaml, "ie bint niet wiesder" en he vold'n de daolder weer rech. Een soortement va heer kwam tuss'nbei'n en steld'n veut 't geschil niet op de plaats zelf, ma in een echte wedstried te beslecht'n. "Das good" riep Hannus, "I lust you!" en daoran kuj' toch na weer's zien, da Hannus zien taol'n wa sprékt.

Ander daags zol de match gebeur'n in ut stadion, da wuulle daor heb. Duuzend man kunt der in, ma der waar'n de wa tienduuzend in ut veld en in de boom'n. In ut midd'n stond een schavot met koereep'n der um hennë. Dat neumd'n ze de ring.

Ik zol de helper wèz'n va Hannus en zo kwam 'k anrie'n met op de stotterkar tien emmers water en een grote eerste hulp kiste. Mina, de vrouw va Hannus, stond te huul'n en ik dachtE: "He hef zich wat anêhold! Straks kan 'k um an stukk'n bie mekare vég'n."

De impressario had veur beschaving êzurgd en da was de groep "Normaal". De jammerkreet'n schald'n kilometers verre en aoveral lei 'n plass'n Mé bier. Ut was sunde! Daornao kwamm'n der "balletgirls"; wa viefentwintig en der waar'n minder woord'n neudig um te vertell'n wat ze wel an hadd'n dan wa ze niet an hadd'n. Ik von ut schande van de blotigheid en trok de pette voor de oog'n.

En toen mos ut gebeur'n. Beide kampioen'n kwamm'n op in de zwembokse. Ik had Hannus nog nooit zo êzicn. Dat hè de neger niet was, koj' zien an de kop en de hand'n, want die wast ê iedere dag. De rest dutte allenig met Nieuwjaor.

Toen klonk de gong en 't spul ging gangs. Slaolens begon te dans'n en Hannus ston bedonderd te kiek'n. Daor kreeg é een stamp in de maage en twee op de ribb'n, "Ie mut houw'n" bruld'n ik en hè hiew va zich af. Er volgde een uutwisseling va slaag'n op kotte afstand; de neger dôok weg en Hannus trof eon hoekpos, die an splinters vlôog.

Weer kreeg ê der twee op de ribb'n; hê kon bienao gin asem neer krieg'n, ma de gong redd'n un va knock-out. Toch vielle mien niet teeg'n. Slaolens was wel wa leniger en zien voet'n wark was béter, ma de slaag'n va Hannus leek'n mien harder. Op de kop van Jut isse ook altied zo'n baas.

In de tweede ronde trof Slaolens Hannus direkt links op de kaake, zodatte dree kiez'n uut-spôog. Ik veuld'n datte vals werd, ma he kon de neger niet raak'n en disse ronde was duudeluk veur Slaolens. In de darde ronde eindeluk geluk. Slaolens kreeg een klap midd'n veur de bek. Een vreselukke slag. Een bolle was der kapot anêgaon; op de veurste rie'n kwaam'n ze onder de blôodspetters.

Zo verging ronde nao ronde en toen kwam de laatst'n, Hannus drong Slaolens in een hook en slôog um n'asum uut 't lief. He waggeld'n langs de reep'n, liet d'arm'n zakk'n, staard'n naor iets watturniet was en net as Hannus zich opmaakt'n veur een doodklap, nosse va den scheidsrechter ophold'n en werd ê tot winnaar uutêroop'n.

Hannus hef mé de "natch" dree kiez'n verspeuld, maê hef wel viefhonderd brief'n êkreeg'n va vrouwluu, die mé um trouw'n woll'n.

Tachtig wief'n va vieftig jaor en older wilt ut nog met umanleggn'n. Der bint ook zuev'n brief'n bie va filsterr'n en zelfs va een exprinses. Ma Hannus hef êzeg datte tevré is mé zien Mina en ze mé um, al isse dan ook wat smoezelig an 't lief. Verder wille zich niet meer mé de nieuwste beschaving inlaot'n en zo ziej', dai' merakols vremde dinge op de Moez'n barg en de Struuk'nkamp kunt metmaak'n.

Gradus Struuk'nkamp.

-o-o-o-o-o-o-o-o-

Wacht ow toch veur aözeri'je
want ^ft gevolg is kraözeri'je

Roest en kopergruun vret gaeter
slieten deur 't gebruik is better

Een denne den zien naolden smit
hef 'ewacht tot er ni'jen zit.

HET ONTSTAAN VAN DE PAPIERINDUSTRIE OP DE OOSTELIJKE VELUWE.

Waarom op de Veluwe?

Ten oosten van de Veluwe was de aanwezigheid van helder stromend water en het land met zijn hoogteverschillen aanleiding tot de opkomst van de papierindustrie. De Veluwe kende al vroeg in de geschiedenis watermolens, in de 13e eeuw bijvoorbeeld in Beekbergen. In en rondom Apeldoorn bevond zich in de 19e eeuw de grootste concentratie van papiermolens, namelijk tussen de 30 en 40.

De molens lagen aan een vijftal groepen sprengen:

1. Wenum en Wissel
2. de grote groep: Kopermolen, Zevenhuizen, Orden, Wormingen en Ugchelen.
3. Noord-Apeldoorn
4. Beekbergen
5. Loenen en Zilven.

Het is een misverstand te denken dat deze sprengen hun aanwezigheid geheel aan "moeder natuur" te danken hebben. Er werd altijd een nieuwe bedding gegraven.

Sociale omstandigheden en verhoudingen.

Voor de papierproductie in de papiermolens was een team van tenminste 3 personen nodig: schepper, legger en koetser. Eigenlijk was er nog een vierde man of vrouw nodig voor de voorbereidende werkzaamheden, zoals het uitzoeken en het scheuren van de lompen en de verdere afwerking van het papier zoals het drogen, sorteren en verpakken.

Een deel van de arbeiders woonde bij de eigenaar van de molen, een deel had een eigen huishouden. Het aantal zelfstandige huishoudens van de knechten was overigens wel erg klein.

Het loon van de arbeiders was vroeger erg laag, d.w.z. in de 19e eeuw. Voor iemand die niet in de kost was, varieerde het van fl. 1,- tot fl. 5,- per week. Voor iemand die wel in de kost was varieerde het van fl. 16,- tot fl. 70,- per jaar. De molenaar verdiende het meest, de papiersorteerder het minst. De inkomsten werden voor het merendeel aangevuld door inkomsten uit landbouwwerkzaamheden. De behuizing van de Veluwse arbeidershuisjes bestond slechts uit één kamertje. Hierin moesten hele gezinnen koken, eten, slapen, wassen en ook nog leven.

In 1850 leefden de arbeiders van een papierfabriek in Heerde nog in hutten. Kinderarbeid was een gewoon verschijnsel. Door het kindernetje van Van Houten (1874) kwam er enige verbetering in deze toestanden. De gemiddelde werkdag telde in het midden van de 19e eeuw 12 uren. De zondag was niet steeds een rustdag. De meeste papiermakers lieten hun molens ook zondags doorstampen. De papiernijverheid stond met name bij de lompenafdeling bloot aan ziektegevaren.

Het tij keert.

Aan het eind van de 19e eeuw ontstond door allerlei oorzaken een grotere vraag naar papier. Daardoor kwam steeds meer machinaal papier in omloop. De stijgende vraag naar papier deed ook de lompenprijs stijgen. Dit werd catastrofaal voor de hanpapiermakers.

Daardoor konden alleen de bedrijven die tot mechanisering overgingen het hoofd boven water houden. Ondanks de schaalvergroting bleef de Veluwe echter een centrum van de papiernijverheid. Uit enkele primitieve molens groeiden moderne papierfabrieken: van Delden - Vaassen, Van Gelder (voortgekomen uit de Eendracht), Van Houtum en Schut - Eerbeek.

De inrichting van de papiermolen

De doorsnee-papiermolen bestaat uit een rechthoekig gebouw. Tegen de buitenmuur van de molen ligt de lange brede houten Goot (molenloop), waardoor het water, na opening van een sluis, tot boven het waterrad stroomt. Via de schoepen van een rad die met water werden gevuld en door hun gewicht het rad naar beneden drukken, ontstaat een draaiende beweging. Het voor het wassen en spoelen benodigde water wordt via een stelsel van buizen naar de hamerbakken, in de molen geleid. Het waterrad is aan een zware eikenhouten wentelas gemonteerd, die de hamerbakken (het zgn. "stampwerk") en door middel van een kroonwiel, de hollander (het zgn. "Maalwerk") in beweging brengt.

De als grondstof gebruikte lompen ondergaan door middel van een zeef een bewerking, hierbij valt vuil en zand door het gaas naar beneden. In de hamerbakken worden de stofvezels uit de lompen-snippen gemaakt. De hamerbak is uit een zware eikenhouten boom uitgehold. Op de bodem van de bak ligt een dikke ijzeren plaat. Elke bak wordt bediend door vijf of zes eikenhouten hamers, die aan de onderzijde met horizontaal staande stompe ijzeren messen (wiggen) zijn beslagen.

Door de hamers is een steel (zweng) gestoken, die aan het lange uiteinde met een houten pen (molennagel) tussen twee rechtopstaande balkjes (achterscheren) is bevestigd, zodat de steel kan scharnieren.

Het korte vooreinde kan tijdens het opheffen en neervallen van de hamers vrij tussen twee gelijksoortige balkjes (voorschere) op en neerbewegen. De zweng loopt over de hamerbak door tot aan de wentelas, waarin spiraalsgewijs eikenhouten nokken (fuissels) zijn geslagen. Wanneer de wentelas door het waterrad in draaiende beweging wordt gebracht, lichten de fuissels de zwingen met de daaraan bevestigde hamers ca. 10 cm op en laten ze direkt daarna vallen. Dit gebeurt in een tempo van ca. 12 tikken per minuut. Doot het gewicht van de hamers snijden de wiggen de lompenknippers in uiterst fijne stukjes, uiteindelijk in vezels. Doordat de wiggen bot zijn heeft het snijden eigenlijk meer het karakter van fijnstampen, zodat de hamerbakken ook wel met de verzamelnaam "stampers" worden aangeduid. Tijdens dit proces zorgt een regelmatige toevoer van schoon water voor de reiniging van de lompen.

Het overvloedige water kan door een met fijn kopergeas voorziene opening weer uit de hamerbak weglopen. De zich voor de opening bevindende hamer, de was- of roerhamer, perst het vuile water door het gat heen en houdt tevens de lompenknipper gestadig in beweging. De hamerbakken hebben een inhoud van ca. 6 kg droge lompenknippers. Het hameren duurt zes tot twaalf uur. Bijna alle Veluwe papiermolens hadden vier tot vijf hamerbakken, die dan en nacht, ook zondags, in bedrijf waren en een dof roffelend geluid produceerden.

Meestal bepaalde het aantal hamerbakken de papiersoort die men maakte. Zo vervaardigde een zesbaksmolen schrijfpapier, een vijfbak drukpapier en een vierbak of minder pakpapier. Het aantal bakken was op zijn beurt weer afhankelijk van de opgewekte energie, die door de watervoorraad en het verval werd bepaald. Voor een Veluws waterrad was dit gemiddeld 3 p.k. Oorspronkelijk vond het wassen en ontvezelen van de lompen uitsluitend in de hamerbakken plaats en verwerkte men de zo geproduceerde papierstof rechtstreeks in de schepkuip tot vellen papier.

Omstreeks 1700 deed de hollander (de naam werd ontleend aan de herkomst) zijn intrede in de papiermakerij en verdreef voor een deel het gebruik van de hamers. De hollander is een ovale bak of trog, die door een tussenschot in de lengte in twee helften wordt verdeeld. Dit schot loopt echter niet helemaal door, zodat, wanneer de bak met lompen en water is gevuld, deze massa een kringloop kan beschrijven.

De circulatie wordt teweeggebracht door een wals of cilinder, die van een aantal messen is voorzien. Op de plaats waar deze messen de bodem raken, bevinden zich eveneens messen. Wanneer men nu de hollanderwals laat draaien, nadat eerst water en lompen in de trog is gedaan, wordt in kortere tijd dan met hamers, eveneens papierstof verkregen. Een kap op de hollander dient om wegspatten van de stof tegen te gaan. Nadat de lompen in de hamerbakken of in de hollanders tot papierstof vermalen zijn, kan de vervaardiging van het handgeschepte papier beginnen.

De vervaardiging van het papier in de papiermolen

De stof wordt met behulp van een houten beker in een vat geschept. Telkens als het vat vol is, stort men de inhoud over in een grote kuip, de stof- of schepkuip. Wanneer de kuip voldoende papierstof bevat, gaat de papier "schepper" aan het werk. Hij heeft een vorm, een houten raam met een weefwerk van koperdraden, omrand door een afneembaar "deksel", die hij loodrecht in de papierstof onderdompelt. Daarna heft hij de vorm horizontaal omhoog, waarbij het overtollige water over de rand in de kuip terugvloeit. Vervolgens schudt hij de vorm van links naar rechts en van voren naar achteren. Hierdoor zakt niet alleen het nog overgebleven water weg, maar krijgen de papiervezels een zekere samenhang. Nadat hij de losse rand er af genomen heeft, schuift de schepper de schepvorm over de "schietsplank" naar de "koetsers". Deze keert de vorm om, drukt het papiervel op een stuk vilt en neemt de schepvorm weg. Zo gaat het door, tot een bepaalde hoeveelheid vellen, steeds door viltten van elkaar gescheiden, gereed is, een zgn. "post". De post gaat dan onder de pers voor het verwijderen van het vocht. Voor het persen had men de hulp van allerlei arbeiders nodig. Daarna neemt de "legger" vel voor vel van het vilt en legt de vellen op een stapel. Het papier wordt na het leggen opnieuw geperst, daarna gaat het produkt naar de hangzolders of-schuren om te drogen. Na het drogen is het papier nog niet geschikt voor schrijfpapier: de schrijfkint wordt nog opgezogen. Daarom werden de vellen, wanneer ze voor dat doel bestemd zijn, na het drogen gelijmd. Dit gebeurt door de papiervellen één voor één onder te dompelen in een pot met verwarmde dierenlijm.

Hierna gaan ze onder de lijmpers. Tenslotte werden de vellen gladgemaakt, gesorteerd en tot "rienen" verpakt. On elke riem komt een dekblad met het merk van de papiermaker, de zgn. "kap". Het papier kan daarna verzonden worden.

Een nog goed bewaarde papiermolen is de "Middelste Molen" aan het Apeldoorns kanaal tussen Klarenbeek en Loenen, Hier werd al in 1662 papier geschept en is thans niet meer als zodanig in gebruik. Ook na de mechanisatie en verdere automatisering in de 20e eeuw is de papierindustrie op de Oostelijke Veluwe een belangrijk middel van bestaan gebleven, vooral in dorpen als Loenen en Eerbeek en waar ook inwoners van de gemeente Voorst, met name uit Klarenbeek en omgeving werk vinden.

Gegevens ontleend aan:

Info Museum Marialust te Apeldoorn, over de papiernijverheid op de Veluwe in de 19e eeuw.

-0-0-0-0-0-0-0-0-

HET BESTUUR VAN DE OUDHEIDKUNDIGE KRING VOORST WENST AL HAAR LEDEN

PRETTIGE KERSTDAGEN EN EEN

VOORSPOEDIG 1981.

-0-0-0-0-0-0-0-0-